

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Микитюк Игорь Сергеевич, к.э.н., доцент кафедры финансов
Киевский национальный торгово–экономический университет
e-mail: mikityuck@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Mykytyuk Igor, PhD in Economics, Associate Professor of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: mikityuck@ukr.net

Подано до редакції 07.03.2019

Прийнято до друку 04.04.2019

УДК 336.77.01

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-217-223>

**РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Орлик М. В.

Предметом дослідження є процес формування банківської системи Російської імперії в пореформений період та його тогочасна теоретична база.

Мета роботи полягає у дослідженні проблеми банківського кредитування в Наддніпрянській Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. та здійсненні аналізу наукової думки тогочасних економістів щодо банківського кредитування.

Методологічною основою статті для вирішення поставлених у статті завдань застосовано загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, систематизації, узагальнення) та спеціальні методи наукового дослідження (діахронний (періодизації), порівняльний, ретроспективний, історико-типологічний та економічного аналізу).

Результати роботи. У статті досліджено та проаналізовано погляди економістів ХІХ ст. на актуальні проблеми кредитування, звернено увагу на їхні рекомендації щодо поліпшення кредитної системи. Досліджено основні економічні, історичні та суспільні умови розвитку іпотечного кредитування та його роль у кредитній системі Російської імперії. Визначено та проаналізовано основні проблемні аспекти тогочасної іпотеки.

Галузь застосування результатів. Теоретичні висновки та результати дослідження можуть бути використані при викладанні курсів історії економіки та економічної думки, а також інших економічних дисциплін в університетах при підготовці фахівців з економічної теорії та банківської справи.

Висновки. Проведене дослідження пореформеної банківської системи Російської імперії дозволяє зробити висновки про те, що реформа була вимушеним кроком уряду у процесі реанімації банківської системи. Міністерство фінансів, враховуючи попередній невдалий досвід створення банків, стимулювало до об'єднання потенційних споживачів кредитних продуктів земських банків на умовах кругової поруки. Проте незважаючи на прогресивність таких нових підходів до кредитування, залишалися активними й пережитки дореформених підходів, що знайшло своє відображення у пільговому кредитуванні дворянства.

Значне місце серед учених та практиків, які займалися реформуванням банківської системи Російської імперії, належить представнику Київської економічної школи Миколі Бунге. Окрім цього саме недержавні банки Наддніпрянської України, зокрема Херсонський Земський Банк та Харківський Земельний Банк, стали прикладом для формування аналогічних банківських установ по всій імперії. Проведене дослідження також дає змогу зробити висновок про те, що значних успіхів реформа зазнала завдяки технократичному підходу в урядових призначеннях та залучення науковців до управління державою, що особливо актуально і для сучасної України.

Ключові слова: акціонерні банки, гроші, кредитна система, кредит, іпотечний кредит, земський банк, позичальник, кредитор.

**РАЗВИТИЕ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В ПОДНЕПРОВСКОЙ УКРАИНЕ
ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ – НАЧАЛЕ ХХ В.**

Орлик М. В.

Предметом исследования является процесс формирования банковской системы Российской империи в пореформенный период и его тогдашняя теоретическая база.

Цель работы заключается в исследовании проблемы банковского кредитования в Поднепровской Украине во второй половине ХІХ - начале ХХ в. и осуществлении анализа научной мысли тогдашних экономистов по банковскому кредитованию.

Методологической основой статьи для решения поставленных в статье задач применены общенаучные методы (анализа, синтеза, систематизации, обобщения) и специальные методы

научного исследования (диахронный (периодизации), сравнительный, ретроспективный, историко-типологический и экономического анализа).

Результаты работы. В статье исследованы и проанализированы взгляды экономистов XIX в. на актуальные проблемы кредитования, обращено внимание на их рекомендации по улучшению кредитной системы. Исследованы основные экономические, исторические и общественные условия развития ипотечного кредитования и его роль в кредитной системе Российской империи. Определены и проанализированы основные проблемные аспекты тогдашней ипотеки.

Область применения результатов. Теоретические выводы и результаты исследования могут быть использованы при преподавании курсов истории экономики и экономической мысли, а также других экономических дисциплин в университетах при подготовке специалистов по экономической теории и банковского дела.

Выводы. Проведенное исследование пореформенной банковской системы Российской империи позволяет сделать выводы о том, что реформа была вынужденным шагом правительства в процессе реанимации банковской системы. Министерство финансов, учитывая предыдущий неудачный опыт создания банков, стимулировало к объединению потенциальных потребителей кредитных продуктов земских банков на условиях круговой поруки. Однако, несмотря на прогрессивность таких новых подходов к кредитованию, оставались активными и пережитки дореформенных подходов, что нашло свое отражение в льготном кредитовании дворянства.

Значительное место среди ученых и практиков, занимались реформированием банковской системы Российской империи, принадлежит представителю Киевской экономической школы Николаю Бунге. Кроме этого именно негосударственные банки Поднепровской Украине, в частности Херсонский Земский Банк и Харьковский Земельный Банк, стали примером для формирования аналогичных банковских учреждений по всей империи. Проведенное исследование также позволяет сделать вывод о том, что значительных успехов реформа потерпела благодаря технократическому подходу в правительственных назначениях и привлечения ученых к управлению государством, что особенно актуально и для современной Украины.

Ключевые слова: акционерные банки, деньги, кредитная система, кредит, ипотечный кредит, земский банк, заемщик, кредитор.

DEVELOPMENT OF BANK LENDING IN DNIEPER UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XIX – AT THE BEGINNING OF XX CENTURY

Orlik M. V.

The subject of the study is the formation process of the banking system of the Russian Empire in the post-reform period, and its then-theoretical basis.

The purpose of the work consists in studying the problem of bank lending in the Dnieper Ukraine and conducting an analysis of the scholarly opinion of economists on bank lending in the second half of the XIX-early XX century.

The methodological basis of the article for solving the problems set in the article is applied general scientific methods (analysis, synthesis, systematization, generalization) and special methods of scientific research (diachronic (periodization), comparative, retrospective, historical-typological and economic analysis).

Results of work. The views of economists of the XIX century on actual problems of lending has been studied and analyzed in the article, attention was paid to their recommendations for improving the credit system. The main economic, historical and social conditions of the development of mortgage lending and its role in the credit system of the Russian Empire have been investigated. The main problem aspects of that time mortgage are determined and analyzed.

The field of application of results. Theoretical conclusions and research results can be used in teaching economics and economic thought courses, as well as other economic disciplines in the training of specialists in economics and banking at universities.

Conclusions. The study of the post-reform banking system of the Russian Empire allows us to conclude that reform was a forced step by the government in the process of resuscitation of the banking system. The Ministry of Finance, taking into account the previous unsuccessful experience in creating banks, has stimulated the consolidation of potential consumers of loan products of Zemstvo banks under the terms of mutual responsibility. Nevertheless, despite the progressiveness of such new approaches to lending, the existence of vestiges of pre-reform approaches continued, this was reflected in preferential lending to the nobility. The personality of the representative of the Kyiv School of Economics, Mykola Bunge has a significant place among scientists and practitioners involved in reforming the banking system of the Russian Empire. In addition, the non-state banks of the Dnieper Ukraine, in particular, Kherson Zemsky Bank and Kharkiv Land Bank have become the examples for the formation of similar banking institutions throughout the empire. The study also allows us to conclude that reform has been a significant success due to the technocratic approach in government appointments and the involvement of academics in administration of the State, which is especially relevant for modern Ukraine.

Key words: joint-stock banks, money, credit system, credit, mortgage loan, zemstvo bank, borrower, creditor.

JEL Classification: B19, E42, E52, G21

Постановка проблеми. Банківське кредитування займає важливе місце в соціально-економічному розвитку більшості країн. Актуальність питань кредитування зростає з кожним роком, що пояснюється прагненням бізнесу до залучення додаткових фінансових ресурсів, а фізичних осіб – до підвищення рівня життя. Водночас активізація кредитування економічно важлива і вигідна не лише для позичальників та банківських установ, а й для стабільного розвитку економіки держави загалом.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Важливі теоретичні аспекти питання теорії кредитування представлені в наукових працях таких відомих дослідників фінансів та кредиту: А. Сміт «Добробут націй. Дослідження про природу добробуту націй» [21]. М. Бунге «Основания политической экономии» [1], «Теорія кредиту» [2], О. Ісаєв «Начала политической экономии» [13] та ін.

Першими дослідниками проблеми формування та еволюції кредитування в Російській імперії були сучасники тієї епохи, зокрема П. Мігулін «Наша банковая политика (1828 – 1903)» [14], О. Гур'єв «Очерки развития кредитных учреждений в России» [11], І. Гиндин «Русские коммерческие банки: из истории финансового капитала в России» [12] та ін.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження проблеми розвитку кредитування (у тому числі іпотечного) у Наддніпрянській Україні в XIX – XIX ст. у контексті економічної наукової думки сучасників досліджуваної епохи.

Виклад основного матеріалу. Один із фундаторів економічної теорії А. Сміт у своїй праці «Добробут націй. Дослідження про природу добробуту націй» заклав фундамент для розвитку теорії кредитних відносин. Учений розглядає гроші, надані в ренту, як особливий капітал, котрий, з одного боку, дає прибуток кредитору, а з іншого, – дає необхідні фінансові ресурси позичальнику для розвитку або стабілізації роботи його підприємства. А. Сміт виділяє в окрему групу споживчі кредити та визначає їх як прояв марнотратства. Цю позицію відомий економіст обґрунтовує тим, що гроші, витрачені на задоволення споживчих потреб, не принесуть дивідендів, тому дані зобов'язання або зменшуватимуть доходи в майбутньому, або спонукатимуть до зменшення кількості нерухомого майна у позичальника. Також в окрему категорію учений відносить землевласників та зазначає, що «єдина категорія людей, котрим зазвичай позичають гроші, не очікуючи, що вони дадуть їм якесь прибуткове використання, – це землевласники, що позичають під заставу своїх маєтків» [21, с. 215]. Основною причиною такого явища було те, що землевласники зазвичай робили позики для сплати зобов'язань за попередніми боргами перед лихварями.

Подальшого розвитку теорія кредиту набуває у науковому середовищі університетів Наддніпрянської України у другій половині XIX ст. У першу чергу кредитні відносини розглядалися як важливий елемент ринкових відносин, а лібералізація даного аспекту з боку держави в XIX ст. була наслідком розуміння значної ролі розвитку кредитних відносин для стабільного росту економіки імперії. Важко переоцінити внесок проф. М. Х. Бунге в розвиток української економічної науки XIX ст. Значне місце серед його робіт займають дослідження теорії кредиту та кредитних відносин. У своїй праці «Теорія кредиту» [2] він зазначав, що розвиток кредитних відносин, в першу чергу був вигідний державі, оскільки саме вони пожвавлювали економіку. Водночас кредитні відносини, на переконання вченого, не повинні бути без винагороди кредитору. Умовно цю винагороду М. Бунге розділяє на три складові: 1) реалізація кредиту; 2) сплата за страхування можливих ризиків, пов'язаних із виданим кредитом; 3) винагорода за користування грошовим капіталом [2, с. 11].

Цими складовими винагороди учений пояснював, що «смешивание процентов с премией застрахования объясняется тем, что премия редко является чем-то отдельным и выражается обыкновенно подобно плате за пользование капиталом в своих долях. Ростовщик, который отдает свой капитал за 10, 15, 20 и 24 процента, выручает в этих процентах и премию застрахования, которая должна вознаграждать ему все потери по кредитным операциям» [1, с. 20]. У свою чергу, низькі процентні ставки в банках М. Бунге пояснював тим, що основний капітал, виданий банком, сам по собі йому не належить. Банк, у даному випадку виступає у ролі надійного посередника, котрий отримує гроші на зберігання під 1% річних та може надавати позики під 4% річних, ризикуючи лише коштами інвесторів [1, с. 38].

Важливий доробок у розвитку економічної теорії XIX – поч. XX ст. належить О. Ісаєву, котрий звернув увагу на те, що основна роль банківської політики полягає у наданні надійних посередницьких послуг між кредиторами (особами, що розміщують депозитні вклади) та позичальниками. Учений вказував, що банк цілком може надавати кредити, навіть за рахунок поточних вкладів, оскільки у разі необхідності депозит може бути повернений за рахунок інших вкладників [13, с.534]. Подібний підхід до використання поточних вкладів широко використовується великими банками і сьогодні, проте до таких короткострокових активів банки включають і залишки за картковими рахунками фізичних осіб. Проте О. Ісаєв зазначав, що капітал, отриманий від короткострокових депозитів, слід направляти лише на короткострокове кредитування, стосовно ж довгострокових вкладів подібних обмежень не має бути.

Для Російської імперії 60-і роки XIX ст. відзначилися низкою реформ, які не оминули й банківську систему. Перехід від феодальної економіки до ринкової хоч і спіткав Російську імперію дещо із запізненням, порівняно з країнами Європи, проте ставив нові виклики у банківському секторі. Так, указом №35847 від 31 травня 1860 р. було створено Державний банк Російської імперії [23] та ліквідовано Державний позиковий банк і Державний комерційний банк. Активи та пасиви останніх були передані новоствореному банку. За Державним банком вперше було закріплено функцію банківського регулятора над усіма комерційними банками та кредитними товариствами, одночасно залишаючи йому й функції комерційного банку (щодо кредитування

– п. 14; депозитних вкладів – п. 15; приймання платежів – п. 16 вищезгаданого указу тощо). Надання банк такого широкого спектру можливостей пояснювався пересторогами російського уряду щодо можливого виникнення дефіциту кредитних послуг на банківському ринку на етапі реформування фінансової та банківської системи імперії. Слід відзначити, що надання послуг, притаманних комерційним банкам, лишалося навіть у 1897 р., коли Державний банк отримав функції емітента в ході грошової реформи С. Ю. Вітте [15, с. 84 – 85]. Це ставило під сумнів неупередженість даного банку як банківського регулятора.

Разом із створенням Державного банку банківська система Російської імперії взяла курс на лібералізацію банківського законодавства, що призвело до ліквідації старих банків, які знаходилися у власності держави. З провадженням банківської реформи Олександра II такі функції, як кредитування, збереження депозитних вкладів тощо, були передані товариствам взаємного кредиту, земським та приватним акціонерним банкам (таб.1). Першим із таких банків у Наддніпрянській Україні став Херсонський земський банк (травень 1864 р.), для створення якого Міністерством фінансів, було виділено 100 тис. руб., які надавалися цьому банку у вигляді позики. При цьому головною метою створення даного банку було посередництво у видачі кредитів під заставу нерухомого майна між Міністерством Фінансів та кредитними товариствами поміщиків [4, с. 432]. Окрім того, цим указом було регламентовано діяльність та вимоги кредитних товариств. Такі особливості у підходах кредитування землевласників були викликані бажанням уряду мінімізувати ризики стосовно неповернення позик шляхом зобов'язання членів товариств взаємного кредиту нести спільну відповідальність за повернення позик (п. 3 указу) [4].

Таблиця 1. Перші недержавні банки Наддніпрянщини, 1864 – 1872 рр.

Засновано (рік)	Місто	Назва банку	Статутний капітал (руб.)
1864	Херсон	Херсонський земський Банк	100 000
1868	Київ	Київський приватний комерційний банк	1 000 000
1868	Харків	Харківський торговий банк	100 000
1871	Харків	Харківський земельний банк	1 000 000
1871	Дніпро	Катеринославський Громадський банк	50 000
1871	Київ	Київський промисловий банк	1 500 000
1872	Полтава	Полтавський земельний банк	1 000 000
1872	Дніпро	Катеринославський комерційний банк	500 000

Таблицю складено автором на основі: [6], [18], [6], [5], [21], [7], [4], [9], [10], [19].

Слід відзначити, що у Волинській губернії ідеї створення товариств взаємного кредиту з'являлися ще за 20 років до створення необхідної законодавчої бази для їхньої діяльності. Це було продиктовано гострою потребою поміщиків у додаткових фінансових ресурсах та квалістю тогочасної банківської системи. У результаті такий попит серед аграріїв на іпотечні та інші кредитні продукти сприяв самоорганізації землевласників у кооперативні товариства. Так у 1840-х рр. місцевим графом Г. Ржевуським планувалося створити таке товариство та надавати позики за ставкою 6% річних. Проте діяльність товариств такого роду не передбачалася тогочасним законодавством, тому ця ініціатива так і не набула практичної реалізації [24, с.45].

Піонером у питанні створення кредитного кооперативу в Російській імперії стало у 1866 р. Всеросійське товариство взаємного кредиту [14, с.103]. Дана установа надавала позики на довгостроковий період у розмірі, який не перевищував 50% від закладного майна, під 5% річних. Проте, створення абсолютно нового типу кредитної установи не викликало особливого інтересу у заможних імперських інвесторів. Саме тому, як зазначає П. Мігулін, було прийнято рішення про гарантування кредитних білетів золотим та срібним рублем. Інвесторами стали фірми Роджельда (Париж) та Блейхредера (Берлін). З приходом нових потужних інвесторів було встановлено й нові номінали закладних листів, так 100 руб. = 400 франків = 16 ф. стерл. = 188,80 гульденів = 107,5 талерів [14, с.187]. Проте, незважаючи на очевидну корисність товариства для розвитку іпотечного кредитування, особливо вдалим його назвати важко. Головним викликом для товариства стала російсько-турецька війна 1877-1878рр., яка супроводжувалася високим рівнем інфляційних процесів, що відобразилося на відсоткових кредитних ставках. Уже в 1877 р. відсоткова ставка за платежами стала 8 %, що було викликано тим, що розрахунки з інвесторами велись із розрахунку на золотий руб., натомість самі платежі за кредитами учасники товариства продовжували сплачувати кредитними (паперовими) рублями, курс яких був значно нижчим.

Окрім кредитних кооперативів в 1870-х почали активно формуватись перші акціонерні банки на ринку аграрного кредитування, що призвело до зменшення відсоткової ставки по кредиту до 6 % річних [14, с.103]. Проте кредитними продуктами, які пропонувалися товариствами взаємного кредиту або комерційними акціонерними банками, могли здебільшого користуватися індивідуальні власники землі, до яких в російській імперії належали лише 2% селянства [14, с.128]. Для вирішення цієї проблеми у 1882 р. було створено Селянський поземельний банк, а вже в 1895 р. було відкрито 41 відділення цього банку по всій імперії. Цей банк надавав позики на пільгових умовах під 5,5 % річних, у разі ж виникнення прострочки накладався додатковий штраф у розмірі 0,5 % від вартості закладного майна [14, с.130-131]. Селянський поземельний банк попри свою соціальну спрямованість приносив значні прибутки державі, про що свідчить не лише динамічне збільшення кількості позичальників у період його існування, а й те, що єдиною перепоною, яка

змогла зруйнувати цей банк, став більшовицький переворот 1917 р. Серед основних причин успішності даного банку можна відзначити таке: 1) кредит надавався у формі іпотеки; 2) висока вмотивованість селянства, спрямована на одержання власної, індивідуальної землі; 3) природна прибутковість аграрної справи.

Для забезпечення попиту на додаткові фінансові ресурси серед привілейованого населення урядом у 1895 р. було засновано Дворянський земельний банк [3], основна мета якого полягала у наданні довгострокових позик спадковим дворянам під заставу нерухомого майна та земельних угідь. Загальна сума позики не повинна була перевищувати 60% вартості заставного нерухомого майна. Дані позики надавались на термін від 36 років і 7 місяців до 48 років і 8 місяців, на вибір позичальника. Усі ці позики, не залежно від терміну, надавалися під 5% річних у вигляді закладних листів номіналами 100, 300, 500, 1000, 5000 і 10 000 руб. Проте невдовзі процентну ставку за кредитом було знижено до 3,5% річних [16]. Але пільговість цих кредитів не мала особливого успіху, оскільки дворянство часто використовувало додаткові фінансові ресурси не для поліпшення ефективності основних засобів, а для отримання короточасного задоволення своїх особистих потреб [13 с. 556].

Першим комерційним банком Наддніпрянщини можна вважати Київський Приватний Комерційний Банк [5]. Цей банк було засновано у 1868 р. 30-а акціонерами, які володіли іменними акціями, кожна з яких коштувала 10 тис. руб. Загальний статутний капітал на момент створення банку складав 1 млн. руб., з можливістю його розширення до 2,5 млн. руб. Київський Приватний Комерційний банк надавав позики переважно промисловим підприємствам за умови, якщо позика не перевищувала 50 % оціночної вартості закладного майна.

Зі зростанням пропозиції на ринку банківських послуг зростала й бюрократизація та регламентація діяльності кредитних установ. Рекомендаціями Державної Думи від 17 травня 1871 р. було регламентовано основні види діяльності земських кредитних установ та прийнято типову форму їхнього статуту [17]. За зразок типового статуту для земських банків пропонувалося брати статут Херсонського Земського Банку (від 20 травня 1864 р.) [4], а для земельних банків – Харківського Земельного банку (від 4 травня 1871 р.) [17]. А вже 31 травня 1972 р. було видано указ, яким остаточно сформовано шаблони можливих статутів для різного роду кредитних установ та встановлено: обмеження на придбання нерухомого майна (п. 7), вартість цінних паперів банку (п. 9), максимальну частку кожного учасника товариства взаємного кредиту (п. 10), заборону на членство однієї особи в кількох кредитних установах [18]. Цим же указом усі кредитні організації зобов'язувалися подавати річний баланс з відображенням річних фінансових результатів.

Висновки. Проведене дослідження пореформеної банківської системи Російської імперії дозволяє зробити висновки про те, що реформа була вимушеним кроком уряду у процесі реанімації банківської системи. Міністерство фінансів, враховуючи попередній невдалий досвід створення банків, стимулювало до об'єднання потенційних споживачів кредитних продуктів земських банків на умовах кругової поруки. Проте незважаючи на прогресивність таких нових підходів до кредитування, залишалися активними й пережитки дореформених підходів, що знайшло своє відображення у пільговому кредитуванні дворянства.

Значне місце серед учених та практиків, які займалися реформуванням банківської системи Російської імперії, належить представнику Київської економічної школи Миколі Бунге. Окрім цього саме недержавні банки Наддніпрянської України, зокрема Херсонський Земський Банк та Харківський Земельний Банк, стали прикладом для формування аналогічних банківських установ по всій імперії. Проведене дослідження також дає змогу зробити висновок про те, що значних успіхів реформа зазнала завдяки технократичному підходу в урядових призначеннях та залучення науковців до управління державою, що особливо актуально і для сучасної України.

Список використаних джерел

1. Бунге Н. Х. *Основания политической экономии*. Киев: Унив. тип., 1870. 136 с.
2. Бунге Н. Х. *Теория кредита*. Киев: Унив. тип., 1852. 312 с.
3. *Высочайше утвержденное положение о Государственном Дворянском Земельном Банке: Закон Российской империи от 3 июня 1895 г. № 3016. Полное собрание законов Российской Империи (далее – ПСЗ РИ). Санкт-Петербург, 1881. Т. 5. Отд. I. Собр. III. С. 263–269.*
4. *Высочайше утвержденный устав земского банка Херсонской губернии: Закон Российской империи от 20 мая 1864 г. № 40898. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1867. Т. 39. Отд. I. Собр. II. С. 432–444*
5. *Высочайше утвержденный устав Киевского Частного Комерческого Банка: Закон Российской империи от 18 июня 1868 г. № 45999. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1873. Т. 43. Отд. I. Собр. II. С. 830–839*
6. *Высочайше утвержденный устав Полтавского земельного банка: Закон Российской империи от 8 апреля 1871 г. № 50708. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1875. Т. 47. Отд. I. Собр. II. С. 446–455*
7. *Высочайше утвержденный устав Харьковского торгового Банка: Закон Российской империи от 8 мая 1868 г. № 45822 ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1873. Т. 43. Отд. I. Собр. II. С. 551–557.*
8. *Высочайше утвержденный Устав Земского Банка Херсонской губернии: Закон Российской империи от 20 мая 1864 г. № 40898 ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1867. Т. 39. Отд. I. Собр. II. С. 432–444.*
9. *Высочайше утвержденный Устав Харьковского земельного банка: Закон Российской империи от 4 мая 1871 г. № 49556. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1874. Т. 46. Отд. I. Собр. II. С. 421–431.*
10. *Высочайше утвержденный Устав Киевского промышленного банка: Закон Российской империи от 12 июня 1871 г. № 49730 ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1874. Т. 46. Отд. I. Собр. II. С. 845–855.*
11. Гурьев А. Н. *Очерк развития кредитных учреждений в России*. Москва, 2012. 258 с.

12. Гиндин И. Ф. Русские коммерческие банки: из истории финансового капитала в России : монография. Москва: Госфиниздат, 1948. 453 с.
13. Исаев А. А. Начала политической экономии. С.-Петербург, 1908. 842 с.
14. Мигулин П. П. Наша банковская политика 1729-1903. Харьков: Печатное дело, 1904. 439 с.
15. Ольденбургъ С. С. Царствование Императора Николая II. Белград, 1939. Т. 1. 389 с.
16. О конверсии 4,5% залогового листа Государственного Дворянского Земельного Банка и о втором выпуске 3,1% залогового листа того же: Закон Российской империи от 16 января 1898 г. № 14895. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1901. Т. 18. Отд. I. Собр. III. С. 34.
17. О главных основаниях устройств земских кредитных учреждений: Закон Российской империи от 17 мая 1871 г. № 49609. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1881. Т. 46. Отд. I. Собр. II. С. 583–584.
18. Об учреждении частных кредитных установ: Закон Российской империи от 31 мая 1871 г. № 50913 ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1881. Т. 47. Отд. I. Собр. II. С. 757–759.
19. Об уставе Екатеринбургского Коммерческого Банка: Закон Российской империи от 17 августа 1872 г. № 51226. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1881. Т. 47. Отд. II. Собр. II. С. 441–450.
20. Об учреждении Общественного Банка в городе Екатеринославе: Закон Российской империи от 31 мая 1871 г. № 49683. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1874. Т. 46. Отд. I. Собр. II. С. 744–745.
21. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу добробуту націй: Київ: Port-Royal, 2001. 596 с.
22. Ткаченко А. О., Ткаченко І. В. Створення і діяльність банківських установ на території України: економіко-правовий аспект (XVIII століття – початок 30-х років XX століття). Суми: Ярославна, 2014. 254 с.
23. Устав государственного банка, именной указ данный сенату: Закон Российской империи от 31 мая 1860 г. № 35847. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1881. Т. 35. Отд. I. Собр. II. С. 644–659.
24. Фареній І. А. Кооперативний рух у Наддніпрянській Україні в Другій половині XIX – на початку XX ст.: монографія. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2008. 432 с.

References

1. Bunhe, N. Kh. (1870). *Osnovaniya politicheskoy ekonomii [The foundations of political economy]*. Kyiv: Unyv. typ. [in Ukr.].
2. Bunhe, N. Kh. (1852). *Teoriya Kredyta: Sochyneniye [Credit Theory: Writing]*. Kyiv: Unyv. typ. [in Ukr.].
3. *Vysochayshe utverzhdennoe polozhenie o Gosudarstvennom Dvoryanskom Zemel'nom Banke: Zakon Rossijskoj imperii ot 3 iyunya 1895 g. № 3016 [The highest approved regulation on the State Noble LandBank: Law of the Russian Empire dated June 3, 1895, No. 3016]. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj Imperii (dale – PSZ RI) [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1881. 5 (1, III), 263–269 [in Rus.].*
4. *Vyisochayshe utverjdennyiy ustav zemskogo banka Hersonskoy gubernii: Zakon Rossiyskoy imperii ot 20 maya 1864 g. № 40898 [The highest approved charter of the Zemstvo Bank of the Kherson Province: The Law of the Russian Empire dated May 20, 1864 No. 40898]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1867. 39 (1, II), 432–444 [in Rus.].*
5. *Vyisochayshe utverjdennyiy ustav Kievskogo CHasnogo Komercheskogo Banka: Zakon Rossiyskoy imperii ot 18 iyunya 1868 g. № 45999 [Highest approved charter of Kiev Private Commercial Bank: The law of the Russian Empire dated June 18, 1868 No. 45999]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1873. 43 (1, II), 830–839 [in Rus.].*
6. *Vyisochayshe utverjdennyiy ustav Poltavskogo zemelnogo banka: Zakon Rossiyskoy imperii ot 8 aprelya 1871 g. № 50708 [The highest approved charter of the Poltava Land Bank: Law of the Russian Empire of April 8, 1871 No. 50708]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1875. 47 (1, II), 446–455 [in Rus.].*
7. *Vyisochayshe utverjdennyiy ustav Harkovskogo trgovogo Banka: Zakon Rossiyskoy imperii ot 8 maya 1868 g. № 45822 [Highest approved charter of Kharkov Trade Bank: Law of the Russian Empire dated May 8, 1868 No. 45822]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1873. 43 (1, II), 551–557 [in Rus.].*
8. *Vyisochayshe utverjdennyiy Ustav Zemskogo Banka Hersonskoy gubernii: Zakon Rossiyskoy imperii ot 20 maya 1864 g. № 40898 [The Highest Approved Charter of the Zemsky Bank of the Kherson Province: Law of the Russian Empire dated May 20, 1864 No. 40898]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1867. 39 (1, II), 432–444 [in Rus.].*
9. *Vyisochayshe utverjdennyiy Ustav Harkovskogo zemelnogo banka: Zakon Rossiyskoy imperii ot 4 maya 1871 g. № 49556 [The Highest Approved Charter of the Kharkov Land Bank: Law of the Russian Empire dated May 4, 1871 No. 49556]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1874. 46 (1, II), 421–431 [in Rus.].*
10. *Vyisochayshe utverjdennyiy Ustav Kievskogo promyshlennogo banka: Zakon Rossiyskoy imperii ot 12 iyunya 1871 g. № 49730 [The Highest Approved Charter of the Kiev Industrial Bank: Law of the Russian Empire of June 12, 1871 No. 49730]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1874. 46 (1, II), 845–855 [in Rus.].*
11. Gurev, A. N. (2012) *Oчерк razvitiya kreditnyih uchrejeniy v Rossii [Sketch of the development of credit institutions in Russia]*. Moscow: Kniga po Trebovaniyu [in Rus.].
12. Гиндин, И. Ф. (1948). *Russkie kommercheskie banki: iz istorii finansovogo kapitala v Rossii [Russian commercial banks: from the history of financial capital in Russia]*. Moscow: Gosfinizdat [in Rus.].

13. Isaev, A.A. (1908). *Nachala politicheskoy ekonomii [The beginnings of political economy]*. St. Petersburg [in Rus.].
14. Migulin, P. P. (1904) *Nasha bankovskaya politika 1729-1903. [Our banking policy is 1729-1903.]*. Kharkiv: Pechatnoe delo [in Rus.].
15. Oldenburg, S. S. (1939) *TSarstvovanie Imperatora Nikolaya II. [The reign of Emperor Nicholas II.]* (Vols. 1- 3) Belgrade [in Rus.].
16. O konversii 4,5% zalogovogo lista Gosudarstvennogo Dvoryanskogo Zemelnogo Banka i o vtorom vyipuske 3,1% zalogovogo lista togo je: *Zakon Rossiyskoy imperii ot 16 yanvarya 1898 g. № 14895. [On the conversion of 4.5% of the pledge list of the State Noble Land Bank and on the second issue 3.1% of the pledge sheet of the same: Law of the Russian Empire dated January 16, 1898 No. 14895.]*. PSZ RI [*The complete collection of the laws of the Russian Empire*]. Sankt-Peterburg, 1901. 18 (1, III), 34 [in Rus.].
17. O glavnykh osnovaniyakh ustroystv zemskikh kreditnykh uchrejdeniy: *Zakon Rossiyskoy imperii ot 17 maya 1871 g. № 49609. [On the main foundations of devices of the Zemstvo credit institutions: Law of the Russian Empire dated May 17, 1871 No. 49609.]*. PSZ RI [*The complete collection of the laws of the Russian Empire*]. Sankt-Peterburg, 1874. 46 (1, III), 583–584 [in Rus.].
18. Ob uchrejdenii chastnykh kreditnykh ustanov: *Zakon Rossiyskoy imperii ot 31 maya 1871 g. № 50913. [On the establishment of private credit establishments: Law of the Russian Empire of May 31, 1871 No. 50913]*. Sankt-Peterburg, 1875. 47 (1, III), 757–759 [in Rus.].
19. Ob ustave Ekaterinoslavskogo Kommercheskogo Banka: *Zakon Rossiyskoy imperii ot 17 avgusta 1872 g. № 51226. [On the Charter of Ekaterinoslav Commercial Bank: Law of the Russian Empire of August 17, 1872 No. 51226.]*. PSZ RI [*The complete collection of the laws of the Russian Empire*]. Sankt-Peterburg, 1875. 47 (2, II), 441–450 [in Rus.].
20. Ob uchrejdenii Obschestvennogo Banka v gorode Ekaterinoslave: *Zakon Rossiyskoy imperii ot 31 maya 1871 g. № 49683. [On the establishment of the Public Bank in the city of Yekaterinoslav: Law of the Russian Empire of May 31, 1871 No. 49683.]*. PSZ RI [*The complete collection of the laws of the Russian Empire*]. Sankt-Peterburg, 1874. 46 (1, II), 744–745 [in Rus.].
21. Smit, A. (2001). *Dobrobut natsii. Doslidzhennia pro pryrodu dobrobutu natsii [The welfare of nations. Research on the nature of the welfare of nations]*. Kyiv: Port-Royal [in Ukr.].
22. Tkachenko, A. O., Tkachenko, I. V. (2014). *Stvorennia i diialnist bankivskykh ustanov na terytorii Ukrainy: ekonomiko-pravovyi aspekt (XVIII stolittia – pochatok 30-kh rokiv XX stolittia) [Creation and activity of banking institutions in Ukraine: the economic and legal aspect (XVIII century - the beginning of 30-ies of XX century)]*. Sumy: Yaroslavna [in Ukr.].
23. *Ustav gosudarstvennogo banka, imennoy ukaz dannyiy senatu: Zakon Rossiyskoy imperii ot 31 maya 1860 g. № 35847. [The charter of the state bank, personal decree given to the senate: Law of the Russian Empire of May 31, 1860 No. 35847.]*. PSZ RI [*The complete collection of the laws of the Russian Empire*]. Sankt-Peterburg, 1862. 35 (1, II), 644–659 [in Rus.].
24. Farenii, I.A. (2008) *Kooperatyvnyi rukh u Naddniprianskii Ukraini v Druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Cooperative house at Naddnipyrianskiy Ukraine in the Other half of XIX - on the cob of XX cent.]*. Cherkasy: Vidlunnia-Plius [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Орлик Михайло Васильович, аспірант кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності
Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький
Адреса: просп. Університетський, 8, Кропивницький, Кіровоградська область, 25000, Україна
e-mail: orlik.mihail@gmail.com

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Орлик Михаил Васильевич, аспирант кафедры экономики, менеджмента и коммерческой деятельности
Центральноукраинский национальный технический университет, г. Кропивницкий
Адрес: просп. Университетский, 8, Кропивницкий, Кировоградская область, 25000, Украина
e-mail: orlik.mihail@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Orlik Mikhail, postgraduate student of the Department of Economics, Management and Business
Central Ukrainian National Technical University, Kropivnitsky city
Address: Prospekt University, 8, Kropivnitsky, Kirovograd region, 25000, Ukraine
e-mail: orlik.mihail@gmail.com

Подано до редакції 15.05.2019
Прийнято до друку 06.06.2019